

بودجەى سالانەى عىراق؛ كورتهينان يان سەرپىژى پاره له 2024

04-06-2024

نووسەرەگان

مەحمود بابان

كورتە : بەردەوامیدان بە كورتهينان وهكو ئهوهى سالى رابردوو له ئىستا و داهاتووشدا مەترسىي گهوره دهخاته بەردەم عىراق، هەرچەنده عىراق ئهوهى سالانە دەستی دهكهوئیت به پلان و بى پلان خەرجى دهكات، چونكه داتاكان دەریدهخەن ئهوه بودجەى پەرلهمان و خەرجى و داهاتى دهوئەت نهبووه ئاراستهى ئابوورى وئاتی له دوو دهیهى رابردوودا دیاریکردوو، بهلكو نرخی نهوت بووه

واپدیده‌چیت عیراق نیوهی به‌که‌می ئە‌مسالیش به‌بی بودجە‌ی په‌سه‌ندکراو به‌ری بکات، هه‌لبه‌ت چاوه‌پوانده‌کریت رۆژی 3ی حوزه‌یرانی 2024 کۆبوونه‌وه‌کانی په‌رله‌مان بۆ گفتوگۆکردن له‌سه‌ر چۆنیه‌تی داهاته‌کان و دابه‌شکردنی خه‌رجیه‌کان ده‌ستپێکات. سالی به‌ سالی جیاوازی نیوان خه‌رجی و داهاته‌کان له‌ عیراق رووی له‌ هه‌لکشان و داکشان بووه، به‌شێوه‌یه‌ک له‌ 2003دا کورته‌هێنان نه‌بووه، به‌لکو سه‌رپێژی داهاته‌ به‌سه‌ر خه‌رجیه‌کان 11.1 تریلیۆن دینار بووه، به‌لام له‌ 2013دا کورته‌هێنان گه‌یشتووته‌ 5.3 تریلیۆن دینار و سالی رابردوو 6.7 تریلیۆن دیناری تیپه‌راندوووه. ئە‌مسالیش به‌پێی خشته‌ی بودجە‌ی 2024 وادانراوه‌ بگاته‌ 64 تریلیۆن دینار.

بودجە‌ی سالانه‌ بریتیه‌ له‌ کۆکردنه‌وه‌ی داهاته‌ و دابه‌شکردنه‌وه‌ی به‌سه‌ر خه‌رجیه‌کاندا. بنه‌مای سه‌ره‌کیش له‌ دانانی بودجە، راگرتنی هاوسه‌نگیه‌ له‌نیوان داهاته‌ و خه‌رجیه‌کان، به‌هه‌موو شێوه‌یه‌ک زیادکردنی سه‌رچاوه‌کانی داهاته‌ و که‌مکردنه‌وه‌ی خه‌رجیه‌کان، به‌لام له‌ عیراق ئە‌مه‌ پێچه‌وانه‌وه‌ بووه. بۆ نموونه‌ له‌ماوه‌ی دوو ده‌یه‌ی رابردوو، خه‌رجیه‌کان 29 هینده‌ زیادیانکردوووه، له‌ به‌رامبه‌ردا داهاته‌کانیش ته‌نیا 8 هینده‌ و نیو زیادیانکردوووه.

به‌پێی خشته‌ی داتا‌کانی یاسای بودجە‌ی 2024، کۆی خه‌رجیه‌کانی ئە‌مسالی به‌ 211.8 تریلیۆن دینار و کۆی داهاته‌کانیش به‌ 147.8 تریلیۆن دینار دانراوه، به‌مشێوه‌یه‌ش کورته‌هێنان له‌مسالی 10 هینده‌ی سالی رابردوو ده‌بیت. زیادبوونی خه‌رجیه‌کان و پشتبه‌ستنی عیراق به‌ داهاته‌ نه‌وت ئابوورییه‌کی به‌رخۆری بن‌هاوتای بنیاتناوه‌ که‌ له‌ماوه‌ی دوو ده‌یه‌دا، خه‌رجی مووچه‌ی فه‌رمانبه‌رانی ده‌وله‌ت له‌وه‌دا له‌ 2.1 تریلیۆن دیناره‌وه‌ گه‌یشتووته‌ 47.2 تریلیۆن دینار. مانه‌وه‌ی ئە‌م به‌رخۆرییه‌ش په‌یوه‌سته‌ به‌ نرخ‌ه‌ نه‌وته‌وه‌ نه‌وه‌کو هێزی کار و ئاستی به‌ره‌مه‌هێنانی فه‌رمانبه‌رانه‌وه‌.

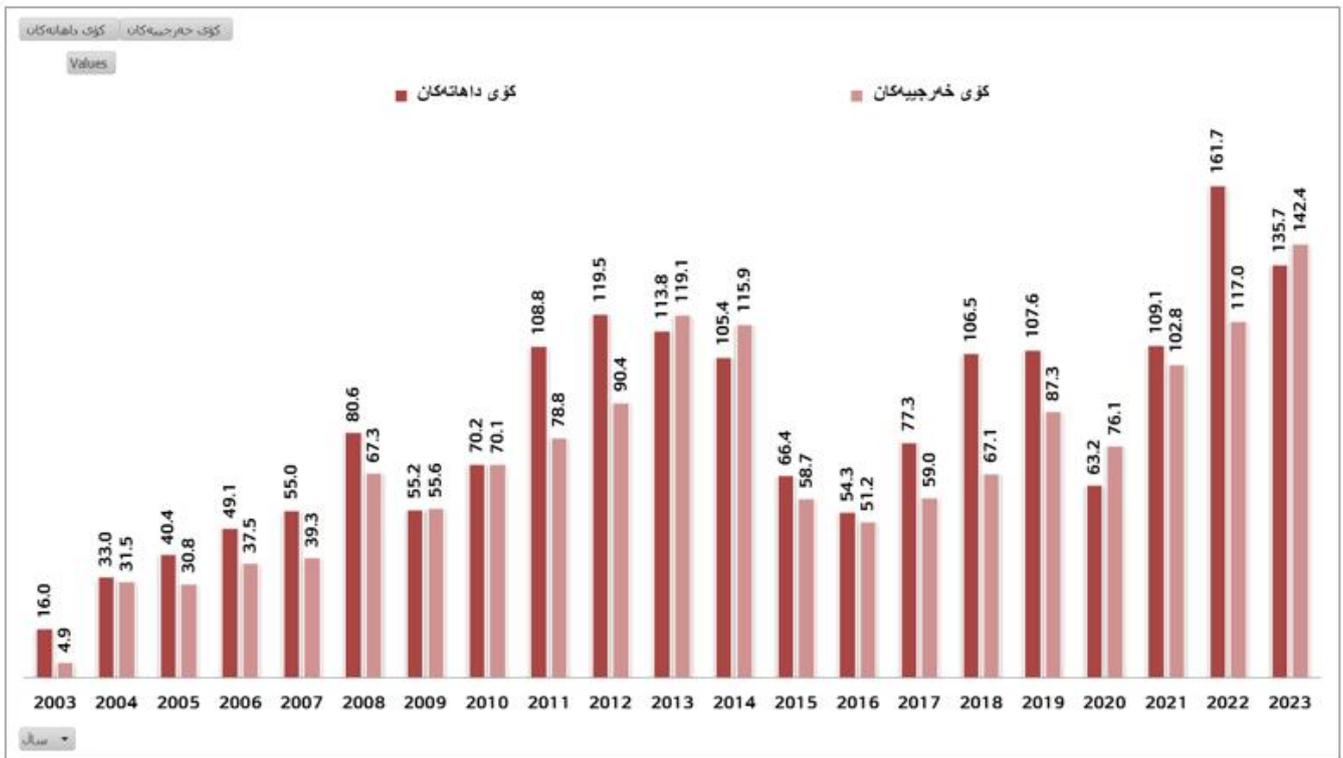
لێره‌دا به‌ پشتبه‌ستن به‌ داتا‌کانی وه‌زاره‌تی دارایی و بانکی ناوه‌ندی و یاسای بودجە‌ی سالانه، هه‌لوه‌سته‌یه‌ک له‌سه‌ر دیوه‌ جیاوازه‌کانی بودجە‌ ده‌که‌ین که‌ داهاته‌ و خه‌رجیه‌کان له‌خۆده‌گریت، له‌ په‌که‌مین به‌شی ئە‌م زنجیره‌ گوتاره‌دا هه‌لوه‌سته‌ له‌سه‌ر کورته‌هێنان یان سه‌رپێژی بودجە‌ ده‌که‌ین. دووه‌مین به‌ش له‌سه‌ر دابه‌شبوونی خه‌رجیه‌کان به‌سه‌ر سێکنه‌ره‌ جیاوازه‌کان و پشکی هه‌ریمی کوردستان له‌ بودجە‌ی گشتی عیراق به‌دوای ئە‌وه‌ ده‌بین؛ له‌ دوو ده‌یه‌ی رابردوو داهاته‌ عیراق پاره‌ی بۆ چی خه‌رج کردوووه و چه‌ندی بۆ هه‌ریمی کوردستان بووه؟ سێیه‌مین و دوایین به‌شیش له‌سه‌ر کۆکردنه‌وه‌ی داهاته‌ و مه‌ترسییه‌کانی رێژه‌ی به‌رزی پشتبه‌ستنه‌ به‌ داهاته‌ نه‌وت و جیاوازی ژماره‌کانی نیو بودجە‌ و راپۆرته‌کانی وه‌زاره‌تی دارایی، که‌ وه‌ک داهاته‌ بۆی ده‌گه‌رێته‌وه‌ و ره‌زانه‌ندی له‌سه‌ر خه‌رجکردنی داوه، چونکه‌ ئە‌وه‌ی په‌رله‌مان وه‌ک یاسای بودجە‌ ده‌ریده‌کات و ئە‌وه‌ی وه‌زاره‌تی دارایی جێبه‌جێده‌کات، جیاوازییان زۆره‌.

مه‌ترسییه‌کانی ناهاوسه‌نگی هه‌لکشانی خه‌رجیه‌کان به‌رامبه‌ر داهاته‌کان له‌ عیراق

له‌ ماوه‌ی دوو ده‌یه‌ی رابردوو ناهاوسه‌نگیه‌کی گه‌وره‌ له‌ زیادبوونی کۆی خه‌رجیه‌کان به‌رامبه‌ر به‌ داهاته‌ هه‌یه. به‌شێوه‌یه‌ک خه‌رجیه‌کان سێ هینده‌ی داهاته‌کان زیادیانکردوووه. بۆ نموونه‌ به‌پێی داتا‌کانی وه‌زاره‌تی دارایی عیراق، کۆی خه‌رجیه‌کان له‌ 2003دا ته‌نیا 4.6 تریلیۆن و له‌ 2013دا 119.1 تریلیۆن و له‌سالی 2023دا گه‌یشتووته‌ سه‌روو 142.4 تریلیۆن دینار، واته‌ له‌ ده‌یه‌ی په‌که‌مدا خه‌رجیه‌کان 24 هینده‌ و له‌ ده‌یه‌ی دووه‌مدا 29 هینده‌ له‌ به‌راورد به‌ سالی 2003 زیادیان کردوووه. به‌دیوه‌که‌ی دیکه‌دا، له‌و ماوه‌یه‌دا له‌رووی داهاته‌وه‌ له‌ 2003دا 16 تریلیۆن دینار و له‌ 2013دا 113.8 تریلیۆن دینار و له‌ 2023دا 135.7 تریلیۆن دینار بووه، به‌مشێوه‌یه‌ش داهاته‌کان له‌ماوه‌ی ده‌یه‌ی په‌که‌مدا 6 هینده‌ و له‌ماوه‌ی دوو ده‌یه‌دا 8 هینده‌ زیادیانکردوووه.

له‌ماوه‌ی ئە‌و دوو ده‌یه‌دا ئە‌وه‌ی وایکردوووه‌ زیادبوونی سێ هینده‌ی خه‌رجیه‌کان به‌سه‌ر داهاته‌کان ده‌رنه‌که‌وێت، به‌رده‌وامی سه‌رپێژی داهاته‌ی سالانه‌ بووه‌ به‌تایبه‌ت به‌هۆی به‌رزی نرخ‌ه‌ نه‌وته‌وه‌. به‌شێوه‌یه‌ک که‌ له‌ماوه‌ی دوو ده‌یه‌دا ته‌نیا 4 سال خه‌رجیه‌کان زیاتر بوونله‌ داهاته‌ی به‌ده‌سته‌هاتوو که‌ ئە‌وانیش سالیانی ده‌رکه‌وتنی داعش و بلاووبوونه‌وه‌ی کۆرۆنا و سالی رابردوو بووه، وه‌کو له‌ گرافیکی په‌که‌مدا هاتوووه.

گرافیک 1: داہات و خارجیہ کانی عیراق له 2003-2023

لهماوهی پێنج خولی رابردوودا، په‌رله‌مانی عێراق نه‌یتوانیوه هاوسه‌نگی بۆ بودجه‌ی سالانه بگه‌رێنێته‌وه، به‌شێوه‌یه‌ک له‌و ماوه‌یه‌دا به‌رده‌وام خه‌رجیه‌کانی زیاتر کردووه و داهاته‌کانیشی به‌ستوووته‌وه به‌ بری به‌رهمه‌هێنان و هه‌نارده‌کردن و نرخه‌ نه‌وته‌وه.

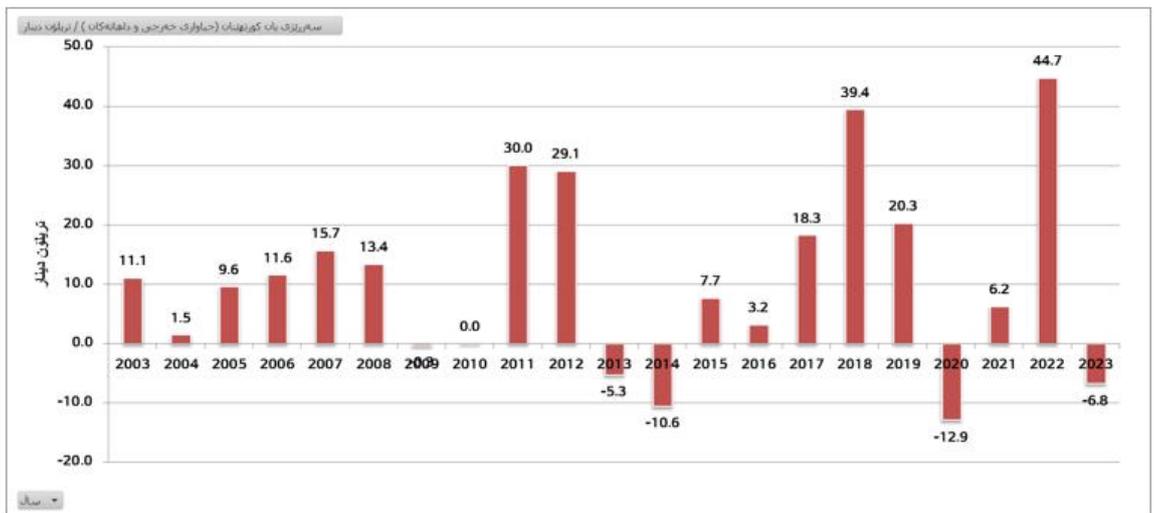
زیادبوونی خه‌رجیه‌کان و به‌تایبه‌تیش خه‌رجیه‌ی به‌گه‌رخستن، که رێژه‌ی سه‌رووی 80%ی خه‌رجیه‌کان پێکده‌هێنیت له‌ عێراق، سێ لێکه‌وته‌ی سه‌ره‌کی ده‌بیته‌، وه‌ک زیادبوونی قه‌رزێ ده‌ولته‌ له‌سه‌ر نه‌وه‌ی داهاتوو، سسته‌بوون یان لاوازیبوونی گه‌شه‌ی ئابووری و هاتنه‌تاری قه‌یرانی داراییه‌وه.

له‌پاستیدا نیوه‌ی ئه‌و زیادبوونه‌ی خه‌رجیه‌ی به‌گه‌رخستنیش بۆ مووچه‌ رویشتوو، بۆ نمونه له‌ 2023-دا له‌ کۆی 118.2 تریلیۆن دینار، سه‌روو 47.2 تریلیۆن دینار بۆ مووچه‌ بووه، که ئه‌مه‌ش نه‌ک مه‌ترسی بۆ داهاتوو و ئه‌ته‌که‌ له‌رووی هێزی کاره‌وه دروسته‌کات، به‌لکو ده‌ولته‌که‌ش به‌ره‌و که‌وتن و قوڵبوونه‌وه‌ی گه‌نده‌لی ده‌بات.

له‌ماوه‌کانی رابردوودا، به‌روونی له‌ عێراق سێیه‌میان ده‌رکه‌وت که نه‌مانی پاره‌ی کاش بوو بۆ دابه‌شکردنی مووچه‌ی فه‌رمانبه‌ران، ئه‌مه‌ش سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ی له‌ماوه‌ی دوو ده‌یه‌ی رابردوودا، بانکی ناوه‌ندی عێراق پاره‌ی چاپکراوی له‌ 6.1 تریلیۆن دیناره‌وه گه‌یاندوووته‌وه 99.3 تریلیۆن دینار (2004-2024)، به‌لام رێژه‌ی سه‌رووی 90%ی ئه‌م پاره‌یه‌ش له‌ ده‌ره‌وه‌ی بانکه‌کانه‌ که سال به‌ سال له‌گه‌ل زیادبوونی پاره‌ی چاپکراو، پره‌که‌ی له‌ 5.2 تریلیۆن دیناره‌وه گه‌یشتووته‌ 90 تریلیۆن دینار، ئه‌مه‌ش ئاماژه‌یه‌کی روون له‌ مه‌ترسی به‌کارهێنانی کاش و نه‌گه‌رانه‌وه‌ی سه‌رمایه‌ی ده‌ولته‌ بۆ دووباره‌ به‌گه‌رخستن نیشانداده‌ت.

هه‌روه‌ها، له‌رووه‌که‌ی دیکه‌شه‌وه زیادبوونی داهات و دابه‌شنه‌کردنه‌وه‌ی یان خه‌رجنه‌کردنی بۆ پڕۆژه‌کانی وه‌به‌ره‌هێنان له‌ وڵات، توانای ده‌ولته‌که‌ له‌ به‌رپوه‌بردنی سامانی وڵات نیشان ده‌دات، چونکه‌ بودجه‌ ماوه‌که‌ی دیاریکراوه‌ و ئه‌وه‌ی به‌ده‌سته‌اتوووه ره‌نگه‌ به‌هاکه‌ی له‌ داهاتوودا بگۆردرێت.

گرافیک: جیاوازییه‌کانی خه‌رجی و داهاته‌کان له‌ماوه‌ی 2003-2023 (سه‌ررێژ یان کورته‌هێنان)

کۆتایی

له‌ماوه‌ی دوو ده‌یه‌ی رابردوودا ژماره‌کانی نیو بودجه‌ی عێراق ده‌ریده‌خات که‌وا ناهاوسه‌نگیه‌کی گه‌وره‌ له‌ خه‌رجی و داهاته‌کان هه‌بووه و به‌گۆنێه‌ی پلاندانان یاخود یاساکی په‌رله‌مان نه‌بووه، هه‌ربۆیه‌ش له‌سالی‌که‌دا 44 تریلیۆن دینار سه‌ررێژ و له‌سالی دواتر 6.8 تریلیۆن دینار کورته‌هێنان هه‌بیته‌.

